

crkva u svijetu

STVARNOSTI I ZADACI

ATEIZAM I ATEIZACIJA

Špiro Marasović

Vjera u prestabiliziranu harmoniju, pomoću koje je uzletio i pomoću koje je letio kapitalizam druge polovice osamnaestoga i prve polovice devetnaestoga stoljeća, nije bila isključivo vjera onih ljudi koji su se u to vrijeme, zahvaljujući kojekakvim okolnostima, našli na poziciji i u funkciji vlasnika kapitala, već je ona, kao areligiozni ili parareligiozni surogat za eshatološku vjeru, bila i ostala mitsko-apologetski okvir svih filozofskih, ekonomskih, političkih, pa i vjerskih teorija i praktika koje su zastupale nadu s malim ili nikakvim osloncem na transcendenciju. Ta vjera u neki apriorni red, do kojega postojeći nered tek što nije doveo, u tolikoj je mjeri nekritička i iracionalna da je sve ekonomske krize, sve depresije i sve promašene revolucije nisu uspjele uzdrmati u malo većoj mjeri. One to u stvari nisu ni mogle, jer je vjera u prestabiliziranu harmoniju temeljena na poznatoj dualističkoj osnovi u kojoj »sotonski elemenat« — tj. konkretni neuspjeh, blamaža, kontradikcija, vlastiti apsurd i tome slično — ne ulazi u integralni dio sustava, tj., s njime ne tvori nikakvu uzročno-posljedičnu vezu. Kako »sotonski princip« tumači sam sebe, to on i ne može dovesti u pitanje ispravnost vjere u prestabiliziranu harmoniju. A kad se jednom očiti dokaz kako te harmonije nema tumači kao zlurada podvala »nekih mračnih silā«, ili pak samo kao »nesretni slučaj« koji potvrđuje inače »sretno pravilo«, svako daljnje umno nastojanje postaje izlišno.

Stječe se dojam da ni vjerničko-teološki pristup ateizmu, kao razorenoj vjeri i za vjeru razarajućoj pojavi, nije u svim segmentima crkvenoga života nadišao ovu tezu o prestabiliziranoj harmoniji, primijenjenu, dakako, na vjerski i crkveni život. Budući da je ateizam sam sebe postavio izvan i protiv vjerskog sustava, ovaj ga kao takvog i registrira i tretira, tj., registrira ga kao nešto izvanjsko i protivno, te se prema njemu i odnosi kao prema nečemu tuđemu i protivnom. Međutim, ovakav stav — iako je na razini ideologije besprijekoran! — na razini egzistencije pot-

puno je beskoristan, ponekad čak i štetan, jer pretpostavlja da se jasni frontovi »pozicionoga rata«, koji postoje na razini ideologije, potpuno poklapaju s dramatikom zbivanja na razini egzistencije, a to nije točno. Niti se teizam rađa i razvija samo »s ovu stranu barikade«, niti se ateizam gnijezdi i razvija samo »s onu stranu barikade«. Ova spoznaja je početak otrežnjavanja od vjere u prestabiliziranu harmoniju i prvi preduvjet da se i o teizmu i o ateizmu progovori stvarno *cum fundamento in re*.

I. USKLIČNIK POD UPITNIKOM!

Često čujemo — a i sami možda kažemo — kako ateisti ne mogu kompetentno govoriti o religiji, jer da bi to bilo isto kao kad bi neki daltonist počeo govoriti o bojama. Ova tvrdnja ima, doduše, svoju dozu istine, ali ne vrlo veliku, jer, ako bismo bili do kraja doslijedni, ne bismo se, s analognoga razloga, ni mi vjernici smjeli upuštati u govor o ateizmu. Međutim, mada jedan ateist ne može u stvarima vjere govoriti s jednakom kompetencijom kao jedan vjernik (*ceteris paribus*, dakako), ipak, na temelju rekonstrukcije vlastite religiozne mogućnosti s jedne strane (jer i on je ljudsko, a to znači: transcendentno biće!) i informacija koje dobija od religioznih ljudi s druge, može li on uzeti religiju za objekt svoga istraživanja i o njoj donekle kompetentno iznositi svoj sud. Isto vrijedi i za čovjeka vjernika: i vjernik ima svoje krizne, tj. svoje ateističke impulse koje danomice pobjeđuje i svladava živom vjeron uz Božju pomoć, a ima i informacije od onih koji su tim krizama podlegli i o razlozima zašto su podlegli. Kad se to dvoje ujedini, i teolog dobiva mogućnost i stanovitoga razumijevanja i na tom razumijevanju temeljene interpretacije ateističkoga fenomena.

Odmah treba napomenuti da ove »dodirne točke« između vjernika i nevjernika nisu samo podloga za legalitet obostranoga studiranja i interpretiranja, već su one ujedno i »lokacija« od koje bi svako takvo istraživanje trebalo krenuti. Naime, ako induktivnom metodom pokušamo proraditi sve relevantne podatke do kojih dolaze sociologija i psihologija religije (kao što su, npr., statističke razlike u vjerskoj identifikaciji između stanovnika grada i sela, između muškaraca i žena, mladih i starih, učenih i neukih, i tome slično), doći ćemo do (mogućeg!) zaključka da ateizam započinje u onom trenu u kojem se iza vjerskoga uskličnika postavi upitnik, i to ne iz nekoga vica, nego zbog — razočaranja. Razočaranje je, naime, intimna subjektivna reakcija na neispunjena očekivanja. A kad se jednom razočaranje egzistencijalno operacionalizira, dobivamo — problematizaciju kao stav. Ateizacija je samo tehnički termin za problematizaciju vjere.

Ateizacija je, dakle, primarno nutarnji, spontani proces, način kako jedan dio ljudi reagira na iznevjerena vjerska očekivanja. Za nju je bitno da religioznu stvarnost stavlja radikalno pod znak pitanja, s tendencijom negativnoga odgovora na to pitanje; no da li će se ona ikada od toga »upitnika« pretvoriti u novi, ateistički »uskličnik« — to se može dogoditi, ali i ne mora. Naime, razočaranje u čovjeku znade biti tako

duboko da i iza ateističkoga »uskličnika« postavi upitnik, te tako otvara mogućnost nastanka bezvjerja kao načelne i kronične neopredijeljenosti. Budući da ateizacija nije samo povijesni proces koji je prethodio suvremenom ateizmu, odnosno, budući da ona nije samo proces koji se i danas zbiva u svakom potencijalnom kandidatu za otpad od vjere, nego — to možemo mirno reći — i najrašireniji način na koji danas, gotovo solidarno i identično, mnogi nevjernici proživljavaju svoju nevjeru, i mnogi loši vjernici svoju vjeru, potrebno je ovdje, čisto shematski, navesti tri stupnja vjerske problematizacije koji su istovremeno i stupnjevi progresivne ateizacije.

1. Društveno-kulturna problematizacija

Indikativno je da je ateizacija koja nas zaokuplja — ukoliko apstrahiramo od Židova — nastala uglavnom unutar kršćanskih Crkava i da je ona naglašeno kršćanska drama. O njezinu postojanju i razvoju među islamskim svijetom, među hinduistima, budistima, šintoistima, ili pripadnicima raznih poganskih religija nemamo dovoljno podataka. No, iako je ateizacija zacijelo i među njima prisutna, čini se da u tim kulturama ne nosi sa sobom i dramatsko obilježje koje je kršćanskoj kulturi vlastito. Razlog tomu mogao bi biti taj što kršćanstvo, za razliku od svih drugih vjera i religija, kao vjera u-tjelo-vljenje, na sakramentalan način povezuje Božji život i Božju stvarnost s ovostranošću, te kao takvo izrazitije stoji pred zadatkom »obnavljanja lica zemlje«, nego eventualno druge religije i vjere. Društveno-kulturni sklop, međutim, koji se neopravdano poistovjetio s kršćanstvom (»christianitas« kao geografsko-kulturni pojam), nije mogao, i ne može izdržati kritiku koja za njega proizlazi već iz površna čitanja Novoga saveza, a o onom dubinskom studiju da se i ne govori. Ili je život demantirao Novi savez, ili je Novi savez demantirao život, a time ujedno i sebe, jer je kršćanstvo njegova inkarnacija. Tako se nekako zaoštreno postavlja problem. Naime, pohlepa, nepravda, okrutnost, razbludnost, neiskrenost, laži... i puno toga što su inače tipične osobine »staroga čovjeka« u tolikoj su mjeri ostale i osobinama kršćanskoga čovjeka da je zbilja vrlo teško pokazati i dokazati kako je u društvu kršćana na djelu onaj isti Bog koji je govorio i djelovao u Isusu Kristu, i o kojemu nam govori Novi savez.

Tako se »pro foro interno« konstatira Božja odsutnost iz društveno-kulturnoga i političkoga života, što je prvi stupanj ateizacije. Ateizacija u stvari i jest nutarnje zauzimanje stava sve veće i veće rezerviranosti prema Bogu i prema onostranosti, na temelju uzastopnih konstatacija Božje odsutnosti iz onih segmenata, u kojima bi, prema službenoj tvrdnji, trebao da bude prisutan. No, kako u okviru kršćanske misli i vjere nije moguće za sebe prihvatiti vjeru o potpunoj odsutnosti Boga iz profanoga života, a istovremeno ne dovesti u pitanje i one druge sfere koje su s onom prvom organski povezane, odnosno, kako nije moguće za sebe privatno potvrditi kao činjenicu da je Bog iz javnoga života odsutan i istovremeno ne doći u konflikt (bar onaj nutarnji i navani prešućeni) s onima koji službeno tvrde suprotno, društveno-kulturnu problematizaciju u stopu slijedi ona konfesionalna.

2. Konfensionalna problematizacija

Već sama činjenica da je kršćanstvo podijeljeno u tri velike i mnoštvo manjih konfesija dovoljna je da čovjek sumnjičave sklonosti odbaci kao neautentične i sve skupa i svaku pojedinačno. Svaka od tih konfesija, naime, za sebe tvrdi da je ona prava, ali na području konkretnoga ostvarenja — budući da je već konstatirano kako je iz društveno-kulturnoga života Bog odsutan! — adekvatno se ne potvrđuju ni sve skupa ni svaka pojedinačno. Ovakvo rezoniranje jest uvertira za drugu konstataciju »pro foro interno«, naime da ni jedna od postojećih Crkava ili zajednica nije ona prava. S ovom konstatacijom Bog je, osim iz društveno-kulturnoga života, eliminiran i iz vjerskih zajednica, dakako, još uvijek samo za područje privatnoga nutarnjeg uvjerenja, ali ne baš toliko nutarnjega da ono izvana ne bi davalo nikakva znaka. Tzv. »praktični ateizam« trebalo bi preispitati odnosno promatrati i kroz ovu prizmu, pa bi se možda uvidjelo da on i nije samo »praktični«, već da iza takve prakse stoji i odgovarajuća teorija.

Sociološka istraživanja i u nas i u svijetu potvrđuju relativno veliki raskorak između deklarirane konfensionalne pripadnosti i osobnoga prihvaćanja vjerskih istina koje su određenoj konfesiji imanentne i bitne. Na tom području primjećujemo trend osobnoga selekcioniranja vjerskih istina i vjerskoga sadržaja koje za deklariranu pripadnost određenoj zajednici može, ali i ne mora imati nekoga vidnijeg utjecaja. No, ono što na temelju takve podijeljenosti rezultira kao objektivna stvarnost jest nutarnje distanciranje od konfensionalne vjere, odnosno samo još formalno pripadanje određenoj konfesiji. Očito je, naime, da Crkva, kao subjekt i sadržaj vjere, u takvih ljudi mora biti brisana, tako da ni njezina proglašavanja za njih više nemaju neku normativnu i obvezujuću snagu.

Trend takvoga reduciranja vjerskoga sadržaja ide prema onom minimumu koji je u životu nekih ljudi prisutan više teodicejski nego teološki, naime: »Vjerujem da nešto postoji«. To »nešto«, međutim, kao sadržaj vjerovanja, vlastit je i zajednički svim vjerama. Crkve i vjerske zajednice nastaju upravo zbog različite artikulacije i različite interpretacije loga »nešto«. Ono je zapravo religijski prapočetak od kojega je religiozni život krenuo stopama svoga sadržajnoga i interpretativnoga razvoja. Ponovno se vraćati na nj kao na nedefinirani i ni na što obvezujući religiozni minimum moguće je samo onda ako se prije razgradi ili pak usporedno razgrađuje sve ono što je na njemu već izgrađeno, a to su upravo konfesije.

3. Osobno-religiozna problematizacija

Ova prva dva stupnja vjerske problematizacije mogla bi se opisati kao proces nevjerovanja *Bogu* Crkve i *Crkvi* toga Boga. I kao što nevjerovanje Crkvi uključuje i nevjerovanje u Crkvu, tako se (mada ne baš na isti način i jednako nužno!) i nevjerovanje Bogu pretvara u nevjerovanje u Boga. Da bi se ono »vjerujem u nešto« preobrazilo u »vjerujem u ništa« ne treba veliki korak; ali, to treba naglasiti, obje ove va-

rijante nevjerovanja ostaju još uvijek u fazi *vjerovanja*, tj. u fazi problematizacije, u fazi upitnika i upitnosti. Između »vjerujem u nešto« i »vjerujem u ništa« uzak je granični prolaz i vrlo je slobodan. Tu može prelaziti sad na jednu stranu, sad na drugu kad tko hoće i koliko god puta hoće, što je pogodan teren za perpetuiranje temeljne čovjekove upitnosti s jedne strane i komotanoga izbjegavanja ikakvoga odgovora s druge. Ateizacija zapravo u ovoj točki dosiže svoju kulminaciju, ona dalje ne ide; jer, kad bi išla, prestala bi biti ono što jest: radikalno problematiziranje svih religijskih istina u bilo kojem ponuđenom obliku.

Ako je društveno-kulturna problematizacija pošla (ili došla, svejedno) od konstatacije da u profanim zbivanjima nema Boga, odnosno ako je konfessionalna problematizacija konstatairala da ga nema ni u religioznim zajednicama, ova problematizacija trećega stupnja naginje zaključku da Boga nema ni u čovjeku pojedincu, odnosno da je, ako Boga uopće igdje ima, između njega i čovjeka potpuno prekinuta veza, bez mogućnosti da se ona ikad ponovno uspostavi. Kažemo da ovaj stupanj problematizacije takvom zaključku samo »naginje« zbog toga, jer, dok ateizacija kroz prve dvije faze prolazi relativno lagano i brzo, kod ove treće ona usporuje svoj korak, ponekad i do te mjere da se ova zadnja faza nikad ne pretvori u onako sigurnu konstataciju kao što je to bio slučaj s prve dvije. Ona zastaje, ne na sigurnosti, nego na *vjeri* da Boga nema. Prelaz iz »vjerovati da Boga nema« u »znati da Boga nema« jest ona granična linija koja prema konceptu ovoga izlaganja dijeli i razlikuje ateizaciju od ateizma. Ateizacija samo sumnja, a ateizam »otkriva«; on je — uskliknik.

II. ATEIZACIJA U SAMOUPRAVNOM SOCIJALIZMU

Filozofi religije ne slažu se kad je u pitanju osnovni gen čovjekova duha iz kojega se rađa njegova religioznost. Za neke je to strah pred smrću, za druge ostatak mitske svijesti koja znanstvenoj prethodi, zatim doživljavanje svijeta kao *tremendum*, *numinosum* i *fascinosum*, potreba za svetim, ili jednostavno sama narav čovjekova koji je po sebi *homo religiosus*. Ako svakoj od ovih teorija dopustimo njezinu dozu istine, odnosno ako uzmemo da sve one u određenoj interakciji imaju utjecaja — iako ne isključivoga! — na nastajanje i na oblikovanje određene religiozne svijesti (Božju milost, kao neophodni preduvjet za pravu i živu vjeru pretpostavljamo kao konstantu!), onda i njihovo eventualno erodiranje moramo uzeti za ono što izaziva i što pospješuje ateizaciju.

U stvari, za religijsku svijest i za religiozni život općenito najbitniji su spoznaja i doživljavanje svetoga, što bi značilo da autentična vjera uz spoznajno-sadržajnu ima i svoju mističnu dimenziju. Te dvije osnovne dimenzije svake vjere stoje u međusobnoj uzročno-posljedičnoj vezi, tako da ako korodira jedna od njih, nagrizena je i druga. Gdje će ta korozija započeti u pojedinom slučaju, to ovisi od slučaja do slučaja, ali uzeto u globalu, način ponašanja ateista zapadnoga tipa i odgovarajuća literatura upućuju nas na pretpostavku da ta religiozna korozija teče paralelno na intelektualno-spoznajnoj i na doživljajnoj razini. Dekompo-

zicija svetoga je, dakle, doživljajno-spoznajni sklop, često praćen, kao što je već i spomenuto, razočarenjem. Budući da je u taj doživljajno-spoznajni sklop utkana i svijest prevarenosti, izigranosti, neispunjenih nadanja i sl., takav proces se ne može u čovjeku zbivati bez određene dramatičnosti. Zbog toga je ovaj tip ateizacije u dnu negdje prilično zajedljiv, ponegdje čak i osvetoljubiv, što osobito dolazi do izražaja u nekim varijantama političkoga ateizma. Ta zajedljivost, naime, i osvetoljubivost kao da su postale njegovim trajnim obilježjem koje se prenosi iz generacije na generaciju, dakle i na one koji su kao ateisti rođeni te kao takvi sami nisu ni okusili ništa od vjerske razočaranosti.

U svakom društvu u kojem se ateizam već oblikovao u jednu, moglo bi se reći, posebnu kulturu na djelu je i povratni utjecaj takvog ateizma na već i inače postojeće ateizirajuće procese u intimi pojedinih osoba. Povratni učinak u čovjekovoj psihi ovisan je od načina na koji je vršen, a to znači od naravi onoga tko je pritisak vršio. I jugoslavensko socijalističko društvo razvija ateizam u posebnu društveno-kulturnu stvarnost. Kao indikator za otkrivanje dvaju mogućih izvora ateističkoga pritiska u jugoslavenskom samoupravnom društvu neka nam posluži dvostruka upotreba riječi »društvo« koja se u ovom sustavu uvriježila: a) »društvo« kao sociološko-ekonomska stvarnost i b) »društvo« kao politička vlast sa svojom ideologijom.

1. Utilitarističko-hedonistička baza

Iako se suvremeni svijet dijeli na dva velika ekonomsko-politička bloka s odgovarajućim ideologijama, na kapitalistički i socijalistički, nisu rijetki autori koji zastupaju da u biti u razvijenom dijelu svijeta postoji samo kapitalistička proizvodnja s tom razlikom što je na Zapadu riječ o privatnom kapitalizmu a na Istoku o državnom kapitalizmu. Time što su se promijenile neke riječi i promijenili neki vlasnici, nije se u biti promijenio način proizvodnje (robna privreda) i motiv proizvodnje (profit). Uostalom, ako netko za svoju zemlju, tj. za odnose koji vrijede na njezinu nutarnjem planu želi tvrditi suprotno, slobodno mu bilo, no bar za međunarodno tržište — a na njemu sudjeluju gotovo sve zemlje — ne može nitko zanijekati da se odvija isključivo na kapitalističkoj osnovi. Pojam »društvenoga vlasništva«, tj. vlasništva koje nije ni privatno, kao na Zapadu, ni državno, kao na Istoku, još se ni u teoriji nije dovoljno iskristaliziralo, pogotovo ne u praksi (gdje se stalno netko optužuje zbog »grupnovlasničkoga ponašanja«), što znači da ono u svijesti pripadnika ovoga društva još nije moglo ostaviti neki trag po kojemu bi se ovi u bitnome razlikovali od svih ostalih ljudi svijeta. Kapital je, dakle, jedini konkretni društveno-ekonomski »esperanto«, koji pozna, doduše, svoju istočnu i svoju zapadnu »govornu varijantu«, no one ni najmanje ne ometaju obostrano razumijevanje i sporazumijevanje.

Srž ovoga sustava je industrijska robna proizvodnja, usmjerena na stvaranje profita i ekstraprofita, čemu u samoupravnom socijalizmu odgovara dohodak i ekstradohodak, tj. bogaćenje. No kako bogaćenje nije moguće ako se roba ne kupuje i ako kapital preko tržišta brže ne protječe, kapitalistički odnos prema proizvodnji sa sobom nužno nosi i pove-

ćanu, odnosno usiljenu potrošnju. Stvaranje umjetnih potreba kroz raznorazne ekonomsko-propagandne programe dio je toga sustava. Zbog toga je smiješno napadati »potrošačko društvo«, a pod svaku cijenu htjeti ostati u orbiti kapitalizma. U stvari, industrijski rad je postao u tolikoj mjeri mehaniziran da je čovjek, kao stvaralačko biće, postao gotovo suvišan. Njemu, kad mu je iz ruku već oduzet stvaralački rad, preostaje samo još uporna i intenzivna potrošnja. Nedostatak užitka u stvaralačkom radu kompenzira se tako uživanjem proizvoda nestvaralačkog rada. A potrošnja — za razliku od proizvodnje — čovjeka individualizira, privatizira i hedonizira. Kad se jednom ovaj polit-ekonomski perpetuum mobile zahukta, koji je u biti racionalizacija egoizma i imanencije, iz njega nužno u komadima vrca sve ono što je vrhunaravno i sveto. Zbog toga ovakva društvena baza (a ona je za sada bez alternative!) posvuda razara i vjeru i Crkvu, svodeći ih neizbježno na neku nedefiniranu, privatnu sferu čovjekova života, potpuno izoliranu i izvan konteksta svega onoga što se oko njega zbiva. Ni jugoslavensko društvo u tom pogledu ne predstavlja nikakvu iznimku, pa i pritisak koji s te strane dolazi i koji se osjeća u vjerskom životu u bitnome se ne razlikuje od onoga koji nam je poznat kao faktor ateizacije u tzv. »društvima blagostanja« na Zapadu.

2. Politizacija svjetonazora

Svjetonazor je u Jugoslaviji politiziran u stvari s dva naslova: a) s naslova federativnoga državnog uređenja i b) s naslova socijalističkog sistema komunističke varijante. I jedan i drugi naslov u vjeri vidi problem. Prvi, zbog potrebe za trajnom homogenizacijom državnoga ustrojstva teško podnosi tako brojne i šarolike vjerske zajednice (jer da »vjera uvijek i samo ljude dijeli«), osobito pak one velike, koje su u okviru buđenja i očuvanja nacionalne svijesti nekih od jugoslavenskih naroda odigrale i još uvijek igraju važnu ulogu, smatrajući ih kronično potencijalnim izvorima nacionalizma, a drugi zbog poznate simbioze marksizma i ateizma.

Dokaz za prvu tvrdnju pruža i podatak da je u postotku najviše deklariranih ateista (čak su u velikoj većini!) među onima koji su se u pogledu nacionalne pripadnosti izjasnili kao »Jugoslaveni«, a za drugu notorna činjenica da su, i u Jugoslaviji kao i u svim ostalim komunističkim zemljama, sva iole važnija društveno-politička radna mjesta, službe i položaji za vjernike de facto nedostupni. Razlog tomu po sebi je jasan; naime, budući da komunisti svoju marksističku ideologiju drže za jedino ispravnu i jedinu znanstvenu vijest, a ta je do u srž ateistička (u nekim varijantama i borbeno antiteistička), uzevši jednom vlast u svoje ruke, nametnuli su i svoju ideologiju za cjelokupno područje svoje vlasti kao jedinu javno relevantnu misao, a time i svoj ateizam za jedini javni svjetonazor. Međutim, ateizirajući učinak ove politizacije svjetonazora nije ni iz daleka onako velik kao što je to npr. onaj do kojega se dolazi na temelju hedonističko-utilitarističkoga mentaliteta koji vlada u bazi. Ovaj politizirani ateizam, doduše, politički diferencira vjernike od nevjernika, odnosno slabije vjernike sili na svjetonazornu mimikriju, ali na području interiorizacije svoje ponude ne postiže velike uspjehe. To po-

tvrdjuju npr. i neki usporedni podaci koji pokazuju da u Jugoslaviji, u Austriji i u Mađarskoj, dakle u zemljama s naglašeno različitim društvenim sustavima i adekvatno tome s vrlo različitim stupnjem ljudskih i vjerskih sloboda, postotak vjernika koji redovito nedjeljom sudjeluju kod službe Božje uglavnom je isti, ili pak približno isti.

Razvidno je, dakle, da ovaj politički ateizam — rekli bismo ateizam na vlasti — ne polučuje ono što bi htio, ili bar ne u onom stupnju u kojem bi htio. On ometa prakticiranje vjere, njezino ispovijedanje, ometa ili onemogućuje normalno odvijanje crkvenoga života i tome slično. Ali, iako kroz sve društvene odgojno-obrazovne faktore i institute sustavno i programski ateizira, ipak kao stvarni faktor ateizacije nije osobito jak. Dapače, nije isključeno da je upravo ta i takva politiziranost svjetonazora i politička privilegiranost ateista jedan od glavnih razloga što se u zadnje vrijeme, bar u nekim krajevima, mladi naglašenije zanimaju za vjeru i vjersku pripadnost. Naime, ovakva politiziranost, uz razočaranje i zasićenost koje hedonističko-materijalistička baza također polučuje, barem u nekim ljudima, otvara čovjeku oči da shvati i prihvati kako je Bog ipak veći nego bogatstvo.

III. ATEIZACIJA UNUTAR CRKVE

Odbacujući na početku ovoga izlaganja vjeru u prestabiliziranu harmoniju kao metodu i kao polazište, odbacili smo ujedno i pojednostavnjeni pristup po sebi inače teškom problemu suvremene ateizacije; odbacili smo apriorni stav da je ateizam bitno izvan Crkve i da Crkva, uglavnom, u tom pogledu može biti samo žrtva a ne i krivac. Sigurno je da Crkva, kao Crkva, po definiciji ne može biti i nije faktor svjesne ateizacije, ali kao *casta meretrix*, tj. svojom grešnošću i nedosljednošću koje su joj na temelju »ljudskoga faktora« također vlastite, Crkva može biti, a za neke i jest, određeni faktor ateizacije koja pobuđuje razočaranje i egzistencijalnu skepsu.

Nema sumnje da će ateizam, jednako kao i religiozna opredijeljenost, u svojim zadnjim razlozima ostati misteriozan, jer proizlazi iz čovjekove slobodne odluke, a ona je misterij. Isto tako nema sumnje da u mnogim slučajevima napuštanju vjere svoj veliki obol pridonose proigrana milost i ustrajnost u vlastitom grijehu. To sve ovdje pretpostavljamo. No nas sada prvotno zanimaju vanjski utjecaji koji nekoga guraju prema ateizmu. Kad npr. »sablazan malenih« ne bi bila na tom tragu, ne vidi se zašto bi Isus uopće upozoravao svoje na njezinu opasnost. No kako ona jest na tom tragu, bit će najbolje da je pokušamo otkriti kao crkveni korelativnima spomenutim stupnjevima ateizacije.

1. Profanacija svijeta

Ako je ateizacija proces kojim se pred očima pojedinca i u njegovoj nutрини događa razgrađivanje svetoga, onda smijemo pretpostaviti da će ono započeti upravo tamo gdje je to sveto najtanje. »Sveto«, naime, nije isto što i nekakva duhovna egzotika, već prepoznatljivi trag Boga

stvoritelja i Boga otkupitelja u njegovu djelu. Čovjekova usmjerenost prema tom svom iskonu jest njegova potreba za svetim. Njegovo otkrivanje Božjih tragova u svakom stvorenju jest doživljavanje svetoga koje ga vodi do otkrića samoga svetoga Boga i do stupanja s tim svetim Bogom u misterijski, tj. sveti kontakt. Ne može se, međutim, poreći da su se kršćani svih mogućih varijanti i denominacija, prema svijetu kao prirodi i prema svijetu kao društvu, znali postavljati ne samo kulturotvorno nego i devastirajuće. Uostalom, već opisana utilitarističko-hedonistička ekonomska baza koja danas djeluje ateizirajuće na nove naraštaje i »kršćanskih« je ruku djelo. Svijet je, dakle, profaniran, eksploatiran, gotovo obeščašćen. Prvo svijet kao zajednica ljudi, kao međuljudski odnos, potom i svijet kao prirodni ambijent čovjekova života i prva pretpostavka njegova prirodnoga razvoja i rasta. Metafora toga izopačenoga, profaniranoga odnosa prema svijetu jest — materijalna korist. A upravo je to ona poznata alternativa biblijskome Bogu.

Ljudski okoliš promatran naglašeno kroz prizmu moguće eksploatacije, i međuljudski odnosi oblikovani također kroz prizmu materijalne koristi, to je profanacija svijeta i socijalno svetogrđe, koje odgovara prvom stupnju ateizacije, tj. društveno-kulturnoj problematizaciji, kao njezin izazov.

2. Sekularizacija Crkve

»Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio.« Tako glasi poznata latinska poslovice po kojoj je na vojnom polju pokorena Grčka uspjela na kulturnom polju, iznutra, pobijediti svoga osvajača. Ne može se negirati da je i kršćanstvo, u sukobu s onim što je trebalo da pobijedi, doživjelo sličnu sudbinu, dakako ne u tako velikom stupnju, ali u stanovitom ipak. Iznutra ga nagrizala sekularizacija. Našavši se, naime, u jednom prilično dugom povijesnom periodu na položaju svjetovnih funkcionara, položaju koji im je, kako bi to rekli marksisti »povijest dodijelila«, jer drugoga sposobnoga i školovanog kadra još nije bilo, gotovo cjelokupna tzv. crkvena »struktura« uvelike je ovladala svjetovnim umijećima, ali je u mnogome i ovladana svjetovnim duhom. Po svom sadržaju i po svom poslanju misterijska zajednica, »mistično tijelo Kristovo«, za one ranjivije, ugroženije i ogorčenije, Crkva je znala bivati sve manje misterij, a sve više obična prozirna organizacija koja se vodi po sasvim spoznatljivim, u svijetu inače prakticiranim pravilima i načelima. To je činilo da barem u jednom dijelu, ali dovoljno velikom i dovoljno relevantnom, posluži za polaznu točku generalizacije kojoj je čovjek u vjerskoj krizi inače vrlo sklon.

Tendencija takvoga razvoja jest administriranje umjesto svjedočenja, rješavanje papirā umjesto problemā, preferiranje konformizma umjesto proroštva i sl. U jednoj sekulariziranoj Crkvi, odnosno Crkvi koja prema sekularizaciji smjera, sveto se silom logike nutarnjega razvoja sve više povlači iz općega konteksta postojanja, življenja i djelovanja te se svodi na puki, deformirani ekstrakt kršćanskoga života. Mora da je u tom ozračju nastala i ona izreka koja se kao mudra znade tako često citirati: »Qui doctus est doceat nos, qui prudens est regat, qui sanctus oret pro

nobis«. Vidimo, dakle, da je došlo do rastavljanja učenosti od mudrosti, a svetosti i od jedne i od druge. Posebno je indikativno rastavljanje mudrosti od svetosti, što vrlo rječitо govori o kakvoj bi to mudrosti mogla biti riječ: o onoj Kristovoj koja je za pogane i za Židove ludost, ili pak o onoj židovsko-grčkoj, tj. onoj svjetovnoj?

3. Materijalistička duhovnost

Sveto je uvijek teocentrično, a kako je Bog u Kristu postao čovjekom, tj. kako se utjelovio, sveto je za nas uvijek i kristocentrično. Kristocentričnost, međutim, pretpostavlja sasvim ozbiljno uzimanje Isusa Krista: i onoga što on jest, i onoga gdje on jest, i onoga što je rekao, i onoga što i kako je učinio. Krist je učio svoje što treba (kao prvo!) i kako treba moliti, da bi molitva bila prava. O malo komu je izrekao tako teške riječi kao o bogatašima, i u rijetko kojoj temi je bio tako jednoznačan i jasan kao u pitanju ljubavi i križa. Pa ipak... pastoralno nam iskustvo svjedoči da najveći dio krštenih, a to znači najveći dio Crkve ne prakticira nikakvu duhovnost, a u onih koji ipak nešto mole najčešće se radi o molitvi prošnje za one vrijednosti koje s Kraljevstvom Božjim ne stoje u nekoj neposrednoj vezi. No zato te prošnje stoje u neposrednoj vezi s ovozemnom srećom; one su zaokupljene uglavnom uspjehom i tjelesnim zdravljem. A kako se iza »uspjeha« najčešće krije karijera, ugled i bogatstvo, a zdravlje je pak pretpostavka mogućnosti da se u njima uživa, ovu duhovnost možemo mirne duše nazvati — materijalističkom. Ničim se, naime, ne može dokazati da ovakva duhovnost, u svom destiliranom obliku, ičim nadilazi ono za čim inače idu ili deklarirani materijalisti.

Da je tome tako svjedoči i činjenica da mnogi od njih kojima su te i takve molitve »uslišene« — tj. oni kojima je pošlo za rukom da svoje želje i ambicije na tom polju ostvare — da takvi često prekidaju sa svakim duhovnim životom, te postaju oni koje eufemistički nazivamo »praktički ateisti«. Na ovakve, u pravilu, nitko ne vrši pritisak da prekinu s vjerom, to čine oni sami od sebe, jer su postigli ono za čim su išli. U ovakvoj se »duhovnosti«, što je i očekivati, teocentriizam i kristocentriizam lagano, ali konstantno povlače da bi ustupili mjesto svetačkim posrednicima između Boga i ljudi, za koje se vjeruje da u ovozemnim čovjekovim interesima pokazuju veće razumijevanje i od samoga Boga. Tako štovanje Majke Božje i svetaca — koje po sebi ima svrhu da u okviru zajedništva svetih upućuje prvotno vjernike na Boga i na »jedinoga posrednika između Boga i ljudi Isusa Krista« i da im u tom pogledu budu zagovorno u pomoći, pa ako treba i u ovozemnim potrebama — biva »reprogramirano« i stavljeno u službu onoga što s Bogom teško ili nikako ne ide skupa. Kad se zna da u dnu ovakve duhovnosti ipak leži egoizam, egocentriizam i narcizam, ne čudi što ne postiže nikakva obraćenja. I da se na nju ne nailazi samo tu i tamo kod tzv. običnoga vjernika, već da se neometana provlači kroz sve crkvene slojeve i redove, u to se može uvjeriti svatko tko ima oči da njima gleda. A ni razorni učinak takve »duhovnosti« nije oku skrīt.

Djelomično je sadržan i u naslovu ovoga izlaganja.

ATHEISMUS UND ATHEISIERUNG

Zusammenfassung

Die Unterschiedsgrenze zwischen Atheismus und Atheisierung liegt eigentlich nicht im Glauben, sondern im Wissen um Gottes Existenz, bzw. Nichtexistenz. Die Atheisierung — als ein innerlicher Prozess des zunehmenden Abstandnehmens von Gott — findet also ihren Höhepunkt im Glauben, dass es keinen Gott gibt, ob es aber Ihn tatsächlich gibt oder nicht, im Grunde genommen, kann man nicht wissen. Dagegen Atheismus, diese Schwelle des Glaubens hat schon übertreten und, als solcher, stellt ein echtes Wissen um Gottes Nichtexistenz dar.

Atheisierung also zum Atheismus zwar neigt, muss aber nicht mit ihm unbedingt beenden. Im Gegenteil, als Folge der Enttäuschung, kann sich Atheisierung zu einem festen und chronischen Zustand des apriorischen Zweifels konstituieren. Dazu findet sie ihre Unter-Stützung sowohl in der gesellschaftlich-kulturellen Umgebung, als auch bei den anstosseregenden Elementen im christlichen und kirchlichen Leben, wie es z. B. bei der Säkularisierung der Kirche, Zersetzung des Heiligen und bei einer wirklich materialistischen Spiritualität der Fall ist.